

Др Мирослав Перишић, научни сарадник
Институт за новију историју Србије, Београд
Директор Архива Србије

УДК 93/94:929 Јовановић М.
94:327(497.11:470)''11/20''(093.2)
94(470)''1750/2010''(082)(093.2)
316.75(497.11:470)''11/20''(093.2)

Уобличавање рационалног погледа на историју српско-руских односа у научном делу Мирослава Јовановића

О два књигама: „Срби о Русији и Русима“
и „Срби и Руси 12–21. век (историја односа)“

Апстракт: Чланак је посвећен два књигама професора Мирослава Јовановића, у којима он осветљава српско-руске односе и узајамно виђење Срба и Руса. У тексту је посебна пажња поклоњена настојању М. Јовановића да уобличи рационалан и критички приступ разумевању српско-руских односа, а посебно српском доживљају Руса и Русије, који неретко недостаје српским интелектуалним круговима.

Кључне речи: Србија, Русија, перцепција „другог“, аутоперцепција, стереотипи, имагологија.

Феномен Русије у српској јавности сасвим сигурно спада у онај најужи круг тема које у дугој историјској вертикали привлаче непрестану пажњу и, с времена на време, изазивају историјске и политичке контроверзе. Вероватно да у српском политичком и јавном животу и данас не постоји тема о којој се са толико жара дискутује, пише и полемиче. То је тема о којој свако има нешто да каже, свако има своја знања, лични доживљај и мишљење које је по правилу „заковано“ и искључиво. За страствене поборнике Русије не постоји ниједна чињеница, нити иједан аргумент, који би битно утицао на релативизацију њиховог мишљења, као што за заговорнике антируског става не постоји ниједна чињеница која би утицала као коректив.

Заслугом Мирослава Јовановића, о феномену Русије и српско-руских или руско-српских односа, ипак је могуће разговарати другачије. Две књиге Мирослава Јовановића (*Срби о Русији и Русима* и *Срби и Руси 12–21. век – историја односа*)¹ нису став или изјашњавање за и против, нити надгорњавање

¹ *Срби о Русији и Русима. Од Елизавете Петровне до Владимира Путина (1750–2010): Антологија*, (приредио: Мирослав Јовановић), Београд 2011; *Срби и Руси 12–21. век (Историја односа)*, Београд 2012.

уобичајено међу српским „познаваоцима“ Русије; ове две књиге су наука, а наука не трпи искључивост, нецеловита виђења и личне доживљаје. То су књиге које обавезују на тежњу ка свеобухватности и објективности. Нису настале из претходно формираног мишљења већ доприносе формирању мишљења, али у једном мирнијем, научном тону, тону који читаоца подстиче да о овој теми покуша изнова да сазнаје и да, продубљујући своја претходна знања, проверава и преиспитује све што је до сада уграђивано у његову свест о тој теми. Књиге о којима је реч нису ни резултат неког наглог или политички актуелизованог интересовања за руске теме. Мирослав Јовановић се четврт века на различите начине, увек научно, бавио тематским комплексом историје Русије и српско – руских односа, о чему сведоче бројне претходне књиге из његовог богатог опуса и све оне га од прве до последње сврставају не само у најбоље познаваоце ове проблематике, већ и у најужи круг историчара који упоредо негују теоријска знања и емпирију. Мирослав Јовановић је историчар са ставом да историје нема без теорије, али и да историје нема без емпирије. Имао је изграђен однос према документу садржан у мишљењу и поруци будућим генерацијама да документ није историја, али да без докумената нема историје.

Књига под пуним називом *Срби о Русији и Русима. Од Елизавете Петровне до Владимира Путина (1750–2010): Антологија*, обима је 857 страна; књига *Срби и Руси 12–21. век – историја односа*, обима је 254 стране. Појавиле су се једна за другом у две године. Историјским књигама, условно речено малог обима, обично претходе књиге великог обима. Суштина прве књиге су „два виђења Русије и Руса у српском друштву“ проблемски сагледаним, чији је садржај испуњен виђењима српских писаца, политичких људи, личности из света дипломатије, науке, књижевности, публицистике... Дуги временски распон у оквиру којег је Мирослав Јовановић пратио „два виђења“ омогућио му је да сагледа различите перцепције руског народа и руског друштва кроз непосредна сведочења, најчешће, припадника српске политичке и интелектуалне елите која је у додиру са руском земљом, стварношћу, историјом и људима изградила сопствено и утицала на формирање колективног мишљења о руском народу, руском друштву и руској политици у различитим епохама и различитим контекстима.

Несумњиво је да је поглед на Русију у већини случајева био заснован на личном искуству у непосредним контактима и био условљен углом из којег су Русија и Руси доживљавани, било да је реч о идеолошкој позицији, политичкој или условљеној осећањем заједничке припадности словенском и православном свету. Погледи су из балканског, српског или југословенског, словенског, словенофилског, православног или, пак, прозападног угла. Између првог текста Симеона Пишчевића и последњег текста, аутора Павла Рака, налазе се текстови Саве Текелије, Захарија Орфелина, Герасима Зелића, проте Матеје Ненадовића, Владана Ђорђевића, Светозара Марковића, Николе Пашића, Ђорђа Карађорђе-

вића, Пере Тодоровића, Симе Милутиновића Сарајлије, Јакова Игњатовића, Лазе Костића, Симе Матавуља, Владимира Јовановића, Јована Жујовића, Живојина Мишића, Миленка Вукићевића, Мирослава Спалајковића, Свете Лукића, Јустина Поповића, Драгољуба Јовановића, Станислава Винавера, Драгише Васића, Иве Андрића, Вељка Влаховића, Вељка Мићуновића, Ђуре Лончаревића, Гојка Николиша, Милована Ђиласа, Михајла Михајлова и бројних других, али је сваки од тих текстова са својим местом у концепцији приређивача Мирослава Јовановића, чиме се они у овом антологијском одабиру читају са другачијим разумевањем, добијајући и другачију димензију од оне која се уочава када се читају ван концепције ове књиге. Од изузетног научног значаја је уводна студија која својим проблемским целинама отвара читав низ нових тематских поља која скрећу пажњу на постојање проблема савладавања теме и на потребу рационализовања свести у српском друштву о Русији и српско-руским односима („О ’две Русије’ у српском друштву или Русија ’за унутрашњу употребу’: слика Другог као идентитетско самодефинисање“, „Општи контекст слике ’Другог’: Српско-руски односи“, „Перцепција Русије у српском друштву“, „Русија: функционализовани и инструментализовани Други“, „Функционализована перцепција Русије у српском друштву“). Текстовима сакупљеним у овој антологији Мирослав Јовановић је, како то и сам истиче у књизи, тежио да обухвати целину модерног и савременог виђења Русије и Руса у српском друштву и да се на проблемском нивоу, с обзиром на сачуване изворе, обухвати максимално могућа целина друштвеног пресека оних који су Русију посећивали или су о њој писали из далека.

Друга књига је најбоља у српској историографији из тематског комплекса српско-руских односа. У питању је синтеза која обухвата до сада незамисливе хронолошке одреднице у распону од 10 векова. Довољно је погледати структуру књиге („Епоха спорадичних контаката 12–15. век“, „Време духовних веза крај 15–крај 17. века“, „Епоха политике 18–21. век“, „Време идеологије 1917–1991“, „Доба глобализације након 1991“) и схватити до које мере је тема проблематизована и концепцијски развијена, са колико познавања и разумевања је на „само“ 250 страна, што је посебна вредност историчара, сагледана историја односа Срба и Руса у континуитету од 12. до 21. века. Нико још у српској историографији нешто слично није покушао. Реч је о студији, о праћењу тоталитета односа, о уочавању природе руско–српских односа, о преломницама у тим односима, о контекстуализацији и најзад о научној демонстрацији да је историју могуће концепцијски мислити.

У Србији је веома тешко научно бавити се историјом српско-руских веза и односа, управо зато што је тема оптерећена емоцијама. У Србији се Русија сања, Русија се замишља, о Русији се машта, о Русији се пева, пише, говори, расправља, Русија се критикује, на Русију се љути, од Русије се очекује, у Ру-

сију се нада, у Русију се разочарава, Русија надахњује. Све то је једна линија, с правом се може рећи –поједностављена. Друга линија је она коју следи Мирослав Јовановић – дубоко сложена и са императивом – Русија се истражује, сазнаје, тежи се разумевању интереса и међусобних односа једне велике силе и једног малог народа. У основи ових двеју књига су научност, у оквиру ње широка истраживачка основа, богатство фактографије, проблемски приступ, концептуални оквир, и померање хронолошких граница у дубину уз праћење тоталитета руско–српских односа.

И једна и друга књига рационализују поглед на тему, раздвајају знање од личног доживљаја, при чему се лични доживљај као туђе искуство узима у обзир, али се ставља у јасне оквире. Обе књиге на својеврстан начин уводе ред у сазнање, а проблематизацијом питања српско-руских односа заправо откривају сву сложеност теме која је у дугом временском периоду обузимала научну пажњу Мирослава Јовановића. Те односе он је сагледавао у равни политике и дипломатије, духовних и црквених веза, у равни друштвених и културних веза и утицаја, у равни релативно честих (е)миграција из једне у другу средину – што масовних, што индивидуалних, затим у равни привредних веза, али и у равни индивидуалних и личних контаката, веза и импресија. Мирослав Јовановић се на тај начин супротставио мноштву покушаја да се српско-руски односи представе црно-бело и својим приступом показао заправо да историја међусобних односа двеју страна не може сагледати уколико се не разумевају у односу на тоталитет историјског развоја и уколико изостане контекстуализација. То у суштини значи да се српско-руски односи не могу разумети нити тумачити изоловано, ван ширих контекста балканске и европске политике и ако се сагледавају изражени дисконтинуитети који су проузроковани различитим преломним догађајима и у руској и у српској историји, као што су губитак најпре руске, а потом српске државности у средњем веку, па потом у наредна три и по века (до 1804) развој односа једне империје и једног народа у оквиру друге империје; после тога, од 1804, тек у назнакама, а од 1878. године у пуном обиму развој билатералних односа двеју држава; затим прелом који је наступио 1917/1918. године, када је српско-руски оквир међусобних односа замењен совјетско-југословенским оквиром, и најзад драматичан распад две државе на крају 20. века – и СССР-а и Југославије (1991).

Тежњу ка тоталној историји Мирослав Јовановић разуме као сагледавање свих кључних процеса, феномена, токова и проблема догађајног и њихово уочавање и тумачење. Тиме, у ствари, осим што је српско-руске односе сагледао у историјској перспективи дугој 10 векова у њиховом тоталитету, такође је и практично применио теоријско-методолошки проблем, који заступа у свом научном приступу тоталној историји. Такав приступ је кључ разумевања проблема, јер како је, на пример, могуће разумети српско-руске односе у 19. веку,

када је Србија доживела далекосежну трансформацију од побуњене покрајине Отоманске империје до независне међународно признате државе, ако се они не посматрају у контексту промена у Европи и у контексту интереса великих сила када је реч о Балкану.

Мирослав Јовановић на Црвеном тргу, 2011.

Више година истраживачки бавећи се овом темом и проучавајући бројну литературу на тему српско-руских односа, Мирослав Јовановић је дошао до закључка да је српски поглед на Русију и на српско-руске односе преовлађујуће заснован на основу политичког разумевања односа и на основу искључивог посматрања политичког нивоа односа. Јовановићева истраживања показују да су управо политички односи обележени дисконтинуитетима, а да једино духовне и културне везе сачињавају константу међусобних односа од 12. века до данас. Најзад, Мирослав Јовановић указује на још једну веома битну чињеницу када је реч о анализи тоталитета односа и веза Срба и Руса, а то је да српско-руски односи, посматрано из дискурса историје српског народа, представљају везе са најдужим континуитетом које су одржаване са неком од великих сила, односно држава. Ти односи су, како то Мирослав Јовановић примећује, не само најдуготрајнији, већ и, када се упореде са везама и контактима српског народа

са другим великим силама или суседима, убедљиво најсадржајнији, најразгранатији и са најучљивијим и најдалекосежнијим узајамним духовним, културним, друштвеним, просветним, научним и политичким утицајима.

Историјске односе Русије и Србије, по Јовановићу, обележили су и сарадња и покровитељство и сучељавања и несклади. Он при том наводи да се ти односи тешко могу разумети уколико се размишља у поједностављеним категоријама о „матушки“, „доброј заштитници“ или „злој, деспотизму и тиранији склоној“ Русији. Оно што Мирослав Јовановић истиче као сасвим поуздано сазнање, то је да се од 18. века до данас, кад год су се доносиле одлуке о судбини Србије и српског народа, Русија увек на овај или онај начин трудила да учествује у том одлучивању, по правилу штитећи своје виталне интересе. Могуће је да је и то утицало да српска перцепција Русије буде тако комплексна појава, која при том представља стални процес уобличавања „слика“, најчешће искључивих и стереотипних. Таквим поједностављеним и искључивим сликама супротстављају се књиге Мирослава Јовановића.

У својим освртима на примере српских виђења Русије, Мирослав Јовановић је веома критичан: „Сви ови примери, без обзира да ли је реч о виђењима и размишљањима појединца или јавној, политичкој перцепцији – уз читав низ других показатеља – јасно сведоче да је савремена српска јавност изузетно фокусирана на Русију, догађаје везане за Русију и на савремене (али и историјске) руско-српске односе и везе. Међутим, узалуд је у тој фокусираности тражити подударност између описа Русије, размишљања о Русији и Русије саме – пре свега због чињенице да Русија у српском јавном дискурсу, у медијском простору и последично у перцепцији појединца постоји искључиво ради нас (Србије, претходно Југославије) и само ради 'нас'. Ти примери јасно показују не само да представе о Русима и Русији у суштини врло мало одговарају реалној ситуацији у Русији, већ и да српско друштво и српска интелектуална елита заправо не познају реалну ситуацију у Русији и показују суштинску незаинтересованост за савремену Русију. Пошто већ не представљају реалну слику Русије, ови примери само могу илустровати наше представе о нама самима.“²

² Срби о Русији и Русима. Од Елизавете Петровне до Владимира Путина (1750–2010): Антологија, Београд 2011, стр.13.

Summary

Miroslav Perišić, PhD

Shaping of the rational view of the history of Serbian-Russian relations in the scientific work of Miroslav Jovanović

About two books: “Serbs on Russia and Russians” and
“Serbs and Russians 12th-21st century (history of relations)”

The article is about two books of Professor Miroslav Jovanović, in which he sets light to the Serbian-Russian relations and mutual perceptions of Serbs and Russians. Special attention is paid to Miroslav Jovanović’s effort to establish a rational and critical approach to Serbian-Russian relations, especially the Serbian perceptions of Russians and Russia, often lacking in the Serbian intellectual circles. The special quality of these two books is that they encompass a long interval of relations between the two nations: the first refers to nine centuries of common history, and the second to last 260 years. M. Jovanović aimed at presenting and explaining the entirety of relations between Serbs and Russians, but also to point out to misunderstandings, ignorance, misconceptions and stereotypes in mutual perceptions between the two nations. The article is concluded by M. Jovanović’s statement that Serbian ideas about Russians and Russia rarely correspond to the real situation and that the Serbian society and the Serbian intellectual elite not only does not know the real situation in Russia, but it also shows a substantial lack of interest for it. And since they do not represent a real image of Russia, the examples Miroslav Jovanović brought up in his books, could only be illustrations of Serbian self-image.